

PEDAGOGIK DIAGNOSTIKANING ILMIY TADQIQOT METODLARI

Rustamova Adash Eshankulovna

PhD, dotsent, Samarqand davlat chet tillar instituti

Annotatsiya: Bugungi kunda dunyo hamjamiyatining integrallashuvi sharoitida ta'lim tizimini qayta isloh qilish, uning moddiy texnik bazasini mustahkamlash, yetuk kadrlar tayyorlash har bir davlat oldida turgan asosiy masalalardan biridir. Ushbu maqolada aynan ta'lim sifati rivojida muhim ahamiyat kasb etadigan pedagogik diagnostikaning ilmiy tadqiqot metodlari xususida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik diagnostika, metod, anketa-so'rovnoma, test

Pedagogik diagnostika O'quv-tarbiyaviy ishlaming yakuniy natijalar ko'rsatkichlarini hamda mazkur jarayonning kechish holatini yaqqol aks ettirish xususiyatiga ega. Pedagogik diagnostikani amalda qO'llashda turli metodlardan foydalaniladi. **Metod** - (lotincha «metodos»-«yO'l», «uslub») tadqiqot yO'li, nazariya, ta'limot, deb tajjima qilinadi. Ilmiy tushuncha sifatida "metod" sO'zi keng ma'noda: muayyan muammo yechimini topishga yO'naJtirilgan uslubni, malum maqsadga erishish yO'lini, tor ma'noda: tabiat va ijtimoiy hayot hodisalarini hamda qonuniyatlarini bilish maqsadida qandaydir vazifani hal etish uslubini bildiradi. Pedagogik diagnostikani tashkil qilishda beriladigan nazariy bilimlarni yoshlar qalbiga yetkazish, ularni kundalik ehtiyojiga yO'naltirish uchun quyidagi ish usullariga e'tibor berish lozim¹:

Pedagogik diagnostikani tashkil qilish usullari

-O'quv muassasa, mas'ul shaxslar sinfi, guruh jamoasining ruhiy holati, ya'ni har bir shaxsning faoliyati, qiziqish darajasiga

-Talaba-yoshlarning tartib-intizomiga, davlat mulkiga bo'lgan munosabatiga

¹ Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiyalash.2018, 265 b.

**Pedagogik
diagnostikani tashkil
qilish usullari**

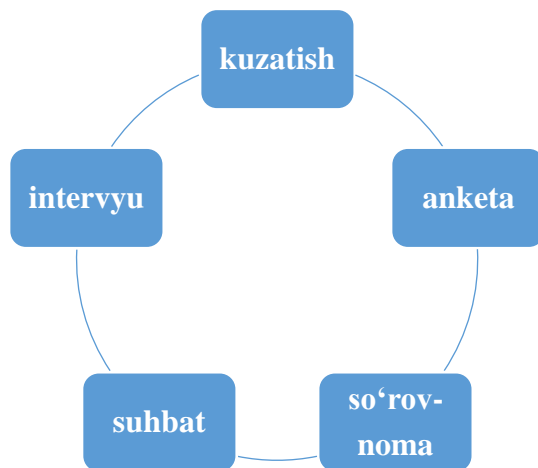
- Talaba-yoshlarning ijtimoiy hayotdagi faolligiga
- yoshlar bilan O'tkaziladigan tarbiyaviy tadbirlarga bo'lgan munosabatiga (ijobiy, salbiy, befarqligiga)
- yoshlarning kattalar, O'z tengdoshlari bilan axloqiy muomala va munosabatlarga
- O'quv maskanlarida tashkil etilgan qonun-qoidalarga munosabat va ularga amal qilishga
- O'quv muassasadagi ijtimoiy fikrga bo'ysunuvchanligiga

Yuqoridagilarga amal qilinganda pedagogik diagnostikani O'tkazish yo'nalishlarini to'g'ri tashkillashtirishga imkoniyat yaratiladi. O'qituvchining O'z Talabalarini doimo kuzatib borishining O'ziyoq diagnostik faoliyat hisoblanadi. Diagnostik axborotlarni ma'lum ko'rsatkichlar (sinf, guruh ishlari, test, anketa va boshqalar), orqali yoki ularsiz (oddiy kuzatish orqali) yig'ish mumkin. Diagnostik faoliyatda avvalo quyidagi yo'nalishlarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- a) solishtirish;
- b) tahlil;
- v) bashorat (prognoz) qilish;
- g) interpretatsiya (tatbiq qilish);
- d) diagnostik faoliyat natijalarini Talabalarga yetkazish;
- e) turli diagnostik metodlarning Talabaga ta'sirini nazorat qilish.

Solishtirish- diagnostik jarayonning asosiy tayanch nuqtasi hisoblanadi. Biz hayotdagi har bir narsani kuzatib turib, beixtiyor uni solishtiramiz. Ko'rgan narsamizni O'z tajribamiz asosida fikrlashni, unga baho berishni xohlaymiz. Shu maqsadda xotiramizdagi xuddi shunday yoki shunga shunday kuzatishlarni esga olamiz. Faqat O'z kuzatishlarimiz emas, balki O'zgalarga tomonidan O'tkazilgan kuzatishlar ham tadqiqot tasnifiga yordam berishi mumkin. Agar qandaydir yangi kuzatishda solishtirishga asos yo'q bo'lsa, kuzatishimizda unga yaqinroq bo'lgan kategoriyadan foydalanishga harakat qilamiz. Insonning xulqini kuzatib turib, uning oldingi xulqi yoki hozirgi kundagi

va O'tmishdagi boshqa individning xulq-atvori bilan, kimningdir xulq haqidagi fikrlari bilan solishtiramiz. Bu pedagogik diagnostikada individual, ijtimoiy yoki ob'ektiv solishtirish normalari deb hisoblanadi². Pedagogik tashxisning eksperimental metodlari quyidagilar:

3.1-rasm. Pedagogik tashxisning eksperimental metodlari

Talaba yoshlarning turli sifatlarini O'rganish uchun mashhur kuzatuv metodidan foydalanishi mumkin. Ma'lumki, kuzatish metodi ancha murakkab bo'lib, nazarda tutilgan maqsad: kattlar va yoshlar O'rtasidagi muloqotning ta'sir kuchini, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qO'llaniladi. **Kuzatish metodlari** orqali Talabalarning O'zaro aloqalari, tengdoshlari bilan muloqoti, individual-psixologik farqlarini qiyoslash, namlarning fanlarni O'zlashtirishi, xulq-atvori va mavjud muammolardagi O'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ma'naviy-ma'rifiy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qO'llaniladi. Kuzatish metodi Talaba-yoshlarning ilmiy dunyoqarashi, intellektual rivojlanishi, fikrlash jarayonining dinamikasi, xulosalar chiqarishdagi mustaqilligi, faolligi va ularni tahlil qilishga yordam beradi.

Tajribalar ko'rsatishicha, Talaba-yoshlarning markaziy nerv sistemasidagi psixik qO'zg'alish kuchiga qarab, umumiy ta'limiy-tarbiyaviy jarayonga kirishish faolligini aniqlash mumkin. Kuchsiz nerv sistemasiga mansub Talaba-yoshlarda sezgirlik chegarasi O'ta nozikligi bilan tavsiflanadi. Shu sababli ular zarracha ahamiyatga molik bo'lmagan

² Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiyalash.2018, 265 b.

psixotravmatik ta'sirlarga ham uzoq muddat davomida qayg'urib yurishadi. Pedagogik tashxislashda va korreksiyalashda shu jihatlarga alohida e'tibor berish joizdir. O'spirin va O'smirlarning «kuchli nerv sistemasi»ga mansubligi qO'yidagi ko'rsatkichlar orqali namoyon bO'ladi³:

1. O'z faoliyatidagi intensivlik va mahsuldorlikni yO'qotmagan holda uzoq muddat mobaynida u darajada qiziqarli bO'lmagan topshiriqlarni bajarish imkoniyatiga ega bO'lishlan;
2. Ta'lim jarayonida qiyinchiliklarni bartaraf qila olish, maqsadga erishish yO'lidagi qaysarlik xususiyatlarining mavjudligi;
3. Mushkul vaziyatlarda ish mahsuldorligi va qat'iyatliligining oshishi (ayniqsa xavfli vaziyatlarda);
4. Xatti-harakatlari va xulq-atvorida mustaqillikka intilish xususiyatlarining mavjudligi, ayniqsa yangi, notanish vaziyatlarda ularning kashf qilinmagan qirralarining namoyon bO'lishi.

Demak, pedagogik tashxislashda kuzatish metodi muhim ahamiyatni kasb etadi. «Ilmiy kuzatish maqsadga qaratilganligi, konstantligi va nazorat qilinishi bilan oddiy kuzatishlardan farq qiladi⁴», - deb hisoblaydi ingliz olimi G.Jenks.

Pedagogik kuzatish metodi - ushbu metod ta'lim-tarbiya jarayonlarining amaldagi holati bilan tanishtiradi, ularning oqibat natijalarini bilishga yordam beradi va shu asnoda yaratilgan yangi kashfiyotlar uchun dalillar, omillar yig'ish imkonini tug'diradi. Bu usul ancha murakkab bO'lib, nazarda tutilgan maqsad qanday amalga oshayotganligini aniqlash, "sub'ekt-sub'ekt" munosabatlarining o'zaro aloqalari, individual farqlarini qiyoslash uchun ham qO'llaniladi. Kuzatish metodi qO'yidagi holatlarni nazarda tutadi:

1. Kuzatuv qanday savolga javob berishi kerak.

³ Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiyalash.2018, 265 b.

⁴Jenks G. *The psychology of childhood*. London, 2002. -26p

2. Kuzatuv qanday sharoitlarda O'tkazilishi lozim.
3. Kuzatuvga quyilgan xulq yuzasidan kategoriyalar, tushunchalar taqsimlab chiqilganmi, shu tushunchalar yordamida qO'yilgan savolga javob bera oladimi va h. k.
4. Ushbu kategoriyalar kuzatilayotgan xulqqa mosmi? Ushbu kategoriyalar bilan ishlash mumkinmi?
5. Bitta pedagogik vaziyatni kuzatgan turli kuzatuvchilar qaydnomalarida shu kategoriyalarga mos yakdillik bormi?
6. Alohida kuzatuvchi qayta kuzatganda shu kategoriyalardan qayta foydalanganmi?
7. Xuddi shu xulq yuzasidan O'tkazilgan kuzatuvni taqqoslash vaziyatlarida qayta kuzatish mumkinmi va h.k.

Tabiiy kuzatishda O'rganilayotgan respondentlarning (tadqiq qilinuvchilar. Masalan, Talabalar, O'qituvchilar, ota-onalarning O'zaro munosabatlari, Talabalarning fanlari O'zlashtirishlari, ularning xulq-atvori va muammolaridagi O'zgarishlarni hisobga olish va tegishli ta'limiy-tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish yo'llarini belgilash uchun qO'llaniladi. Ilmiy kuzatishlar esa nafaqat respondent (O'rganilayotgan sub'ekt) larning tabiiy faoliyatini balki ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllanishi, fikrlash jarayonining koeffitsiyentini, kuchini, xulosalar chiqarishdagi faolliklarini aniqlaydi, ularni tahlil qiladi. Bunday kuzatishlar e'jibat natijada pedagogika fan mazmunini boyishiga sabab bo'ladi. Ilmiy kuzatish orqali respondentlar (bular maktabgacha tarbiya yoshidagilar, Talaba, talabalar bo'lishi mumkin) ning O'rganilayotgan muammo yuzasidan sifat va son ko'rsatkichlarini aniqlashga yordam beradi. Bu metod tadqiqotchining pedagogik tajribaning muayyan bir tomoni va hodisalarini biror maqsadni ko'zda tutib tashkil etiladi. Bunda kuzatishlar tezligi va soni, kuzatish ob'ekti, vaqti, pedagogik vaziyatlarini kuzatish uchun ajratiladigan xarakteristika va boshqalar hisobga olinadi. **Suhbat metodi** - an'naviy pedagogik metodlar turkumiga kirib, dialog, diskussiya tarzida O'tkaziladi. Ushbu metod orqali insoniy munosabatlar, ularning istiqboldagi rejalari, qarashlari va xususiy fikrlarini O'rganish mumkin. Pedagogik suhbat oddiy suhbatdan farq qiladi. Ushbu metod orqali suhbatdoshning ichki

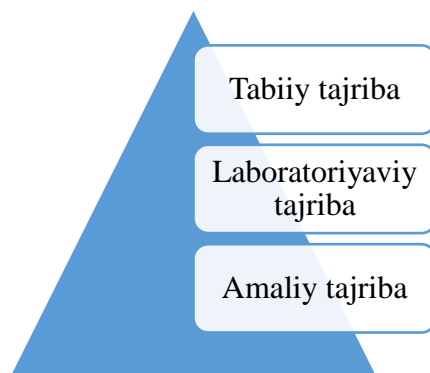
olamini O'rganish, uning dunyoqarashi, kelajakdagi rejalari bilan tanishish imkoniyati tug'iladi. Ta'lim-tarbiya tizimi sifatini oshirishda, takomillashtirishda yoki yaratilgan ilmiy farazlarning qanchalik to'g'ri ekanligini aniqlash maqsadida suhbat uslubidan foydalaniladi. Suhbat metodi - ta'lim muassasasi O'qituvchilari va tahsil oluvchilar jamoasi bilan ota-onalar va keng jamoatchilik bilan, yakka va guruhli tartibda ish olib borilganda qO'llaniladi. Suhbat metodini tadbiq etishdan oldin reja tuziladi, uni amalga oshirish yo'llari belgilanadi, natijalar tahlil qilinadi va tegishli xulosaga kelinadi. Bu metod so'rashning bir turi bo'lgani holda tadqiqotchining jiddiy tayyorgarlik ko'nshini talab etadi, chunki u tekshirayotgan shaxs bilan bevosita aloqada bo'lish vaqtida og'zaki suhbat tarzida, suhbatdoshning javoblarini yozmasdan erkin muomala shaklida qO'llaniladi. Suhbat metodidan farq qilib, intervyu olish metodi savollarni oldindan belgilangan izchillikda intervyu yo'li bilan bayon qilishni nazarda tutadi. Bunda javoblar magnit tasmasiga yoki kassetalarga yozib olinadi. Hozirgi kunda ommaviy so'rash nazariyasi va amaliyotida intervyu tashkil etishning bir necha usullari mavjud:

- guruhlar bilan ishlash;
- intensiv rivojlantiruvchi;
- sinash va boshqalar.

SO'rovnoma - anketa metodi qO'llanilganda yaratilgan ilmiy farazning yangiligini bilish, aniqlash, tadqiq qilinuvchilarning yakka yoki guruhli fikrlari, qarashlarini O'rganishga imkon yaratiladi; qanday kasblarga qiziqishlarini, kelajak orzu-istaklarini bilish va tegishli xulosalar chiqarish, tavsiyalar berish maqsadida O'tkaziladi. Test, anketa savollarini ishlab chiqish murakkab ilmiy jarayondir. Pirovard natijada tadqiqot natijalarining ishonchliligi anketalar mazmuniga, berilayotgan savollar shakliga, to'ldirilgan anketalar soniga bog'liq bo'ladi. Odatda test savollarining ma'lumotlarini kompyuterda matematik- statistika metodlari bilan ishlov berishga imkon beradigan qilib tuziladi.

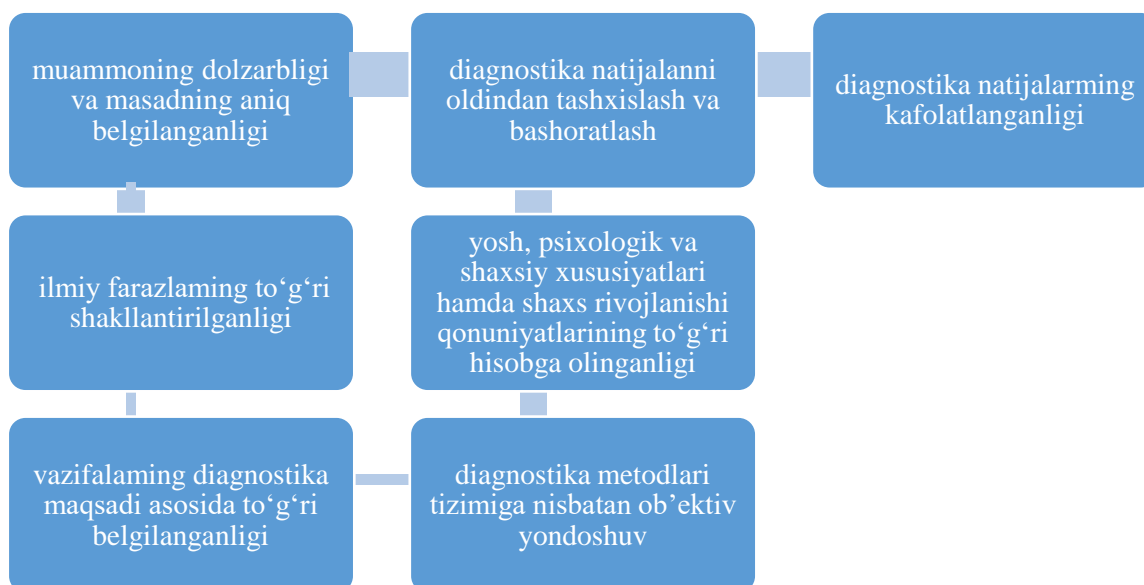
Tajriba-sinov metodi - tajriba- («eksperiment») so'zi lotincha «sinab ko'rish», «tajriba quyish» ma'nosini anglatadi) tajriba ishlari, asosan ta'lim -tarbiya jarayoniga

aloqador ilmiy faraz yoki amaliy ishlarning tabiiy jarayonlarini tekshirish, aniqlash maqsadida O'tkaziladi. Tajriba -sinov metodi sharoitga qarab 3 xilda O'tkaziladi:

3.3-rasm. Tajriba -sinov metodining turlari

Pedagogik diagnostikada ilmiy tadqiqot metodlarini amalga oshirish murakkab, muayyan muddatni taqozo etuvchi, izchillik, uzluksizlik, tizimlilik hamda aniq maqsad kabi xususiyatlarga ega boigan jarayon bo'lib, uning samarali boiishi uchun bir qator shartlarga rioya etish zarur. Ular quyidagilardir:

3.4-rasm. Pedagogik diagnostikada ilmiy tadqiqot metodlarini amalga oshirish shartlari

Anketa metodi (fransuzcha - tekshirish). Pedagogik diagnostikada ushbu metod yordamida pedagogik kuzatish va suhbat jarayonida tO'plangan dalillar boyitiladi. Anketa metodi ham tizimlangan savollar asosida Talaba-talabalar bilan muloqotni tashkil etishga asoslanadi. Anketa savollariga javoblar, kO'p hollarda, yozma ravishda olinadi. O'rganilayotgan jarayon mohiyatidan kelib chiqqan holda, anketa savollari quyidagicha bO'ladi:

- 1) ochiq turdagi savollar (Talaba-talabalarning erkin, batafsil javob berishlari uchun imkon beruvchi savollar);
- 2) yopiq turdagi savollar (Talaba-talabalar “ha”, “yo'q”, “qisman” yoki “ijobiy”, “qoniqarli”, “salbiy” va hokazo tarzdagi variantlarni tanlash orqali javob beruvchi savollar).

Anketa metodini qo'llashda ham bir qator shartlarga amal qilish zarur. Ular quyidagilardir:

- 1) anketa savollari tadqiq etilayotgan muammoning mohiyatini yoritishga xizmat qilishi lozim;
- 2) anketa savollari yirik hajmli va noaniq bO'lmasligi kerak;
- 3) anketa savollari Talaba-talabalarning dunyoqarashi, yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida tuzilishi zarur;
- 4) anketa savollari o'quvchi-talabalar tomonidan tO'la javob berilishini ta'minlovchi vaqtm kafolatlay olishi zarur;
- 5) anketa Talaba-talabalarning pedagogik va psixologik tavsifnomalarini tuzish manbaiga aylantirib yuborilmasligi lozim;
- 6) anketa javoblari muayyan mezonlar asosida puxta tahlil etilishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Abdullayeva Sh.A., Ro'ziyeva D.I. Pedagogik diagnostika va korreksiyalash.2018, 265 b.

Bohnishc S. Einige philosophisch-methodologische Fragen- Berlin,1990, r. 175.

Bloom B. S. A taxonomy of Educational Objectives Handbook – Harvow ,1965, 83 p.

Bojovich L. I. Lichnost i yeyo formirovaniye v yunosheskom vozraste-Moskva: Vldos, 2009.-219 s.

Weiner B, Theorien der Motivazion. Stuttgart: Klett ,2007.-196 p.

Vershlovskiy S. G. Obsheye obrazovaniye vzroslibix: stimulbi i motivbi Moskva: Pedagogika, 2017- 271s.

Voyshvillo ye. K., Degtyarev M.G. Logika,-M.: Vldos, 1998, 528s.

Widdel H. Fragebogen zur Attribuerung fon Erfolg und Misserfolg in der Schule. Beltz ,2010 - 189 p.

Giddens Entoni. Sotsiologiya - T., «Sharq», 2002 y.,848b.

Denyakina L. I. Pedagogicheskaya diagnostika- dvijuShaya sila pedagogicheskogo kollektiva -Moskva: Universitet,200,198 s.

Jo'rayev R. H. va boshqalar. Pedagogika fani konsepsiyasi. -Toshkent: O'qituvchi, 2014.-232 b.